

בהעלותך: האם אכן אסור לאכול בשר ודג יחד

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע קוראים על פנייתם של בני ישראל אל הקב"ה בדרישה לקבל בשר, במקום המן שהם אכלו עד כה ומאסו בו. דנו הפוסקים בשאלה, האם מברכים על אכילת המן, ואם כן מה היו מברכים:

א. הבני יששכר (מאמרי השבתות מאמר ג) הביא בשם הרמ"ע מפאנו, שלעתיד לבוא בסעודה שיעשו לצדיקים, במקום לאכול לחם יוציאו את צנצנת המן שהחביא משה רבינו, יאכלו אותו, ויברכו עליו 'המוציא לחם מן השמים', מכיוון שהוא לחם וכפי שכותבת הגמרא ביומא (ע"ב), ולכן יש לברך 'המוציא לחם', אבל 'מן השמים'.

ב. הבני יששכר חלק וכתב, שאין לברך על האכילה. על פי הקבלה, מטרת הברכה לברר את הניצוצות מהאוכל. הגמרא ביומא (שם) כותבת, שהמן היה נבלע באיברים. בפשט כוונת הגמרא, שבני ישראל לא נזקקו ללכת להתפנות בעקבות האכילה. על פי הסוד הגמרא אומרת (לפי פירושו של הבני יששכר), שהמן היה נקי מפסולת רוחנית, ולא היה צריך לברר את הניצוצות מתוכו. משום כך כתב שעל המן לא היו מברכים, ובלשונו:

"נענה אחד מן החברים, כמדומה לא בירכו ברכה על המן כל עיקר כיוון שהוא לחם שנבלע באיברים (יומא ע"ב) שלא היה בו בירור, כי כל עיקר הברכה לברר ניצוצין ולהפרידם מן הפסולת, ובמן לא היה פסולת, ונהניתי מאד כי לדעתי הדברים קרובים אל האמת, והייתי מתמיה לפי זה על הקדוש הרמ"ע שכתב שנצטרך לברך עליו לעתיד."

בעקבות דרישתם של בני ישראל לקבל בשר, נעסוק השבוע בשאלות: א. האם מותר לאכול דג עם בשר. ב. האם מותר לאכול דג עם חלב. כמו כן, בעקבות הדיון בדיני סכנה, נעסוק בשאלה כיצד הפוסקים התמודדו עם מציאות של סכנות ורפואות שנכתבו בגמרא, ובזמן הזה כבר לא מהוות סכנה או אינן מועילות.

אכילת דג ובשר

האם מותר לאכול דג עם בשר? הגמרא במסכת פסחים (ע"ב) כותבת, שאם דג נצלה עם בשר אסור לאכול אותו. בטעם הדבר מביאה הגמרא שני טעמים: כאשר אוכלים דג ובשר זה גורם 'לריחא' - בעיה שלא נתבררה בראשונים מה טיבה, ונימוק שני משום צרעת. למרות שבגמרא האיסור הרפואי מובא כדבר פשוט.

א. כדברי הגמרא שאסור לאכול דג ובשר, פסקו להלכה הרמ"א (יו"ד קטז, ב), הש"ך (שם), הילקוט יוסף (קצו"ע קטז), כפ החיים (קעג, ט) ועוד. גם השולחן ערוך (שם), למרות שכתב שצריך להיזהר לא לאכול בשר ודג, כתבו הפוסקים שהוא מתכוון לאיסור ממש. ב. לעומת זאת הרמב"ם לא הביא דין זה בהלכותיו, וכן הגאונים. דנו האחרונים בטעמי האוסרים והמתירים:

דעת האוסרים

מה ההיגיון להמשיך לאסור אכילת דג ובשר, למרות שבזמן הזה בפשטות זה לא גורם לצרעת? נאמרו שתי אפשרויות בפוסקים: **טעם ראשון:** מובא בשם הגר"א, שלמרות שחז"ל כתבו את הטעם של צרעת והוא לא תקף, ייתכן שיש גם טעמים נסתרים שחז"ל לא כתבו כאשר פסקו שאסור לאכול דג ובשר, ובעקבות טעמים אלו יש לאסור את האכילה. הקושי בפירוש זה הוא, שמדוע לחשוש לטעמים שלא כתובים בגמרא?! הרי כמו בסוגיות הלכתיות הפוסקים לא טוענים על טעמים נסתרים – הוא הדין גם כאן¹.

טעם שני: החתם סופר (יו"ד קא) ביאר, שאמנם למעשה בזמן הזה אכילת דגים ובשר אינה מהווה סכנה, בגלל שהשתנו הטבעיים מזמן חז"ל (ומשום כך הרמב"ם שהיה גדול הרופאים לא כתב את האיסור לאכול בשר ודג), אך בכל זאת אין לאכול בשר ודג בגלל שכך נהגו עם ישראל, וזה נחשב כמו דבר שנאסר במניין שכותבת הגמרא בביצה שאפשר להתירו רק במעמד בית דין גדול יותר, ובלשונו:

"משום דחזין לרמב"ם דרב גוברי ברפואות וטבעיות שהשמיט הנ"ל, על כן ניסה בחקירתו ומצא שנשתנו הטבעים בזה. והשתא נהי (= ועכשיו נביח) שלא נסמך על זה לעשות מעשה לאכלם זה עם זה, דאפשר דהוי כמו דבר הנאסר במניין, ואפשר דלא שייך בזה כל הני תירוצים הנאמרים בגילוי ומשום כך אנו נזהרים, ומנהג אבותינו תורה."

הקושי בטיעון זה הוא קודם כל שכפי שנראה, חלק מעם ישראל נהג לאכול בשר ודג, כך שאי אפשר לומר שקיבלו על עצמם עם ישראל לא לאכול. כמו כן, גם אם עם ישראל נהג שלא לאכול, עדיין אין זה אומר בהכרח שיש להמשיך לנהוג כך, וכי כל מנהג רפואי שעם ישראל קיבל יש להמשיך בו, גם אם התברר שאין בו ממש?! (לדוגמא פסק השולחן ערוך שטוב לשטוף את הפנים במי סלק)

דעת המתירים

כאמור לעומת הפוסקים הנ"ל, הרמב"ם לא הביא את האיסור בהלכותיו, וכן נקטו גם הגאונים (תשובות, גיטין סו ע"ב). כדברי הרמב"ם פסקו להלכה באחרונים גם הרב רבינוביץ' והרב ליאור (תשובה באתר ישיבה), שהבין כך גם בדעת המגן אברהם והמשנה ברורה (או"ח קעג). בטעם הדבר שהרמב"ם לא כתב את האיסור בהלכותיו נחלקו הפוסקים:

טעם ראשון: כפי שראינו לעיל החתם סופר (יו"ד קא) ביאר, שלדעת הרמב"ם השתנו הטבעיים. כלומר בזמן חז"ל אכן אדם שהיה אוכל בשר ודג היה ניזוק, אך בזמן הזה השתנה הטבע ואין סכנה, לכן אין בכך איסור, וכך כתב גם המלבי"ם (הל' נטילת ידים).

הקושי בפירוש זה, שלא מסתבר שמזמן הגמרא עד הרמב"ם (כשש מאות שנה) כבר השתנה העולם בצורה כל כך דרסטית. מה עוד, שאם הרמב"ם היה משמיט רק את העניין הרפואי של דג ובשר, אז היה מקום לומר שהשתנו הטבעיים בעניין זה, אבל

¹ גם רבי אברהם בין הרמב"ם (המספיק לעובדי ה') כתב, שלפעמים חז"ל נתנו טעמים שונים מהטעמים המקוריים, מכיוון שחשבו שאם יתנו את הטעם המקורי לא יקשיבו לפסקם. לדוגמא, הגמרא בפסחים (קט"ז ע"ב) כותבת שחז"ל אסרו לשותת כוסות בזוגות, מכיוון שיש חשש לכשפים. רבי אברהם טען, שבאמת הסיבה היא שבמקדש היו פועלים בזוגות ולכן אסרו, אך אם היו מציגים טעם זה אנשים לא היו מקשיבים. בדומה כתב ביחס למים אחרונים, שהסיבה האמיתית היא להתכונן לברכת המזון, וכדי שאנשים יקשיבו אמרו להם שזה בגלל מלח סדומית.

הרמב"ם השמיט את כל ענייני הרפואות בתלמוד, ולא מסתבר לומר שבכל הדברים הללו הטבע השתנה.

טעם שני: טעם נוסף, מובא בדברי הרמב"ם עצמו (מורה נבוכים ג, יד), וכן כתבו הגאונים (שם). בניגוד לחתם סופר שסבר שחז"ל צדקו בדבריהם, הגאונים והרמב"ם טענו שחז"ל התבססו על הידע בזמנם, דבר שגרם לטעויות. לכן בזמן הזה שאנו יודעים שהידע בזמן חז"ל היה מוטעה (ובעקבות כך אין טעם בפסיקה) - אין טעם להמשיך לשמור על האיסור הרפואי, ובלשון הגאונים: "צריכים אנן למימר לכו דרבנן לאו אסותא אינון" (= הם לא רופאים), ומילין בעלמא דחזונון כבזמניהון וכחד חד קצירא אמורין ולא דברי מצווה אינון (= ודברים שראו בזמנם ואמרו, אינם דברי מצווה). הילכך לא תסמכון על אלין אסותא וליכא דעביד מינהון מידעם (= לכן לא תסמכו על אלה הרפואות), אלא אחרי שתבדקו וידע בודאי מחמת רופאים בקיאים."

כפי שכתב **רבי אברהם בן הרמב"ם** (מאמרו על האגדות), על אף שדבר זה פשוט בסברא, מכל מקום ראייה לפירוש זה יש בגמרא בפסחים (צד ע"ב) הדנה בשאלה, כיצד מסתובבת השמש סביב כדור הארץ, ומביאה מחלוקת בשאלה זו בין חכמי אומות העולם לחכמי ישראל. למעשה בסוף הסוגיה, אומר רבי יהודה הנשיא, שבדבר זה הודו חכמי ישראל לחכמי אומות העולם וחזרו בהם (אם כי למעשה היום יודעים שכולם טעו), כך שכבר בגמרא מובא שחכמי ישראל היו מחוברים לרפואה ולמדע, והודו במקום שטעו.

הריגת כינה בשבת

השלכה נוספת ליחס לדברי חז"ל, היא שאלה האם מותר להרוג כינה בשבת. הגמרא במסכת שבת (יב ע"א) מביאה מחלוקת בין רבי אליעזר לבין חכמים האם מותר להרוג כינה בשבת, כאשר לדעת חכמים מותר להרוג כינה בשבת, בגלל שהיא לא פרה ורבה אלא נולדת מעיפוש, ורק מה שפרה ורבה אסור להרוג בשבת, וכן פסק השולחן ערוך (שטז, ט).

אמנם בזמן הזה, כבר יודעים שהכינה אכן פרה ורבה. כיצד יש לפסוק למעשה ולהתייחס לדברי חז"ל שטעו? בפשטות המחלוקת בין הפוסקים תהיה כמחלוקת שראינו לעיל. הסוברים שחז"ל יכולים לטעות, יפסקו שבזמן הזה אסור להרוג כינה בשבת, וכך גם הסוברים שהטבעים השתנו. לעומת זאת לפי החתם סופר ושיטות דומות (שחז"ל לא טועים), גם בזמן הזה יהיה אסור (ועיין הערה²).

אכילת דג וחלב

עד כה עסקנו בשאלה, האם מותר לאכול בשר ודג. שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים היא, האם אסור לאכול דג בחלב. הגמרא במסכת חולין (קג ע"ב) כותבת, שאסור לבשל בשר בהמה וחלב יחד, ויש בכך איסור דאורייתא. לעומת בשר בהמה שנאסר בבישול, דגים וחגבים מותר לבשל עם חלב, למרות שגם גופם נחשב מעין בשר. בטעם הדבר מנמקים הראשונים, שדגים וחגבים לא נחשבים ממש בשר אלא רק מעין בשר, ולכן האיסור לא נאמר עליהם.

מכך שהגמרא התירה לבשל אותם יחדיו, הסיק הר"ן (לז ע"א בדה"ר), שגם מותר לאכול אותם יחד, מכיוון שבמהלך הבישול זיעה ואדים נפלטים מהתבשילים ונותנים טעם. כדברי הר"ן פסקו להלכה גם הרמב"ם (מאכלות אסורות ט, ה) והרשב"א (תורת הבית ג, ד). לכאורה, השולחן ערוך היה אמור לפסוק שמותר לאכול דג בחלב בעקבות דברי הראשונים.

אולם, **בבית יוסף** (יו"ד פז) כתב, שאסור לאכול דג בחלב ביחד משום הסכנה "כמו שנתבאר באורח חיים בסימן קעג". מה כתוב באורח חיים בסימן קע"ג? כפי שראינו לעיל, בסימן קעג השולחן ערוך אמנם מתייחס לדיני סכנה, אבל שם לא כתוב שאסור לאכול דג בחלב מפני הסכנה, אלא שאסור לאכול בשר ודג, ועולה שיש טעות כתיב בבית יוסף וכפי שהעיר הש"ך (שם, ה):

"אבל הוא טעות, כי לא נזכר שם אלא דדגים עם בשר אסור משום סכנה, אבל בחלב לא שמענו ולא ראינו, וכל יומא ויומא נהגין הכי לבשל דגים בחלב ולאכול גם בדרכי משה השיג על הבית יוסף בזה וכן בספר באר שבע דף ק' ושאר אחרונים השיגו עליו בזה וגם בש"ס משמע בהדיא (= בפירוש) דלית ביה אפילו משום סכנה והוא פשוט."

מחלוקת הפוסקים

בעקבות הטעות בבית יוסף, נחלקו הפוסקים לשתי קבוצות:

א. קבוצה אחת שכוללת את הרמ"א (דרכי משה ד), הש"ך (שם), הט"ז (שם ס"ק ג), החיד"א (מחזיק ברכה ס"ק ד) ועוד פוסקים שטענו, שמכיוון שכפי שראינו מדובר בטעות כתיב בבית יוסף, ובגמרא ובראשונים מוכח שאין בעיה לאכול דג בחלב – ממילא אין בעיה לאכול דג בחלב, וכך בעיקר מנהג האשכנזים.

ב. קבוצה שניה שכוללת את הלבוש (יו"ד שם), הבן איש חי (בהעלותך שנה שנייה) והרב עובדיה (יחוזה דעת ו, מח) טענה, שגם אם מדובר בטעות כתיב: "כיוון שהדבר יצא מפי המלך הוא מרן הבית יוסף" - אין להקל בדבר, ואסור לאכול דג בחלב, וכך נוהגים קהילות הספרדים. אמנם, אם בישלו בטעות חלב עם דג בדיעבד מותר לאכול, ובלשונו של הרב עובדיה:

"בסיכום: יש להמנע מלאכול דגים בחלב או עם גבינה משום חשש סכנה. אבל הנוהגים לאכול דגים בחמאה רשאים להשאר במנהגם. ויוצאי אשכנז נוהגים להקל בכל זה, ויש להם על מה שיסמוכו. נהרא נהרא ופשטיה."

יש להוסיף, שלפי דעת הגאונים והרמב"ם שראינו לעיל שחז"ל התבססו על הידע בזמנם, גם לדעת הספרדים יהיה מותר לאכול דג וחלב, מכיוון שאפילו אם אכן הבית יוסף התכוון למה שכתב, אין זה משנה לאחר שידוע שבזמן הזה אין בכך סכנה, וכשם שלא פוסקים כדעת הגמרא כאשר התבססו על הידע בזמנם והתברר שישודו בטעות.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² **החזון איש** (יו"ד ה) גם סבר שחז"ל יכולים לטעות, אבל בכל זאת סבר שאסור להרוג כינה וכדומה. בטעם הדבר נימק, שלמרות שחז"ל פסקו הלכה על פי המידע הרפואי בזמנם, כך נקבע למרות שידועים שהמידע הזה מוטעה (ולכן למרות שידועים שחלק מהטריפות שהיו בזמן חז"ל אינן טריפות, עדיין ממשיכים להתייחס אליהן כן). אם כן, ייתכן שבעניין אכילת דג ובשר יודה שמותר, מכיוון שיש לחלק בין רפואות למצוות וכדברי הגאונים.

³ **מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן:** tora2338@gmail.com